

A SZOCIÁLPSZICHOLÓGUS VONATKOZTATÁSI CSOPORTJA

R. K. Merton: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra

Gondolat Kiadó, Budapest, 1980

Megjelent magyarul Robert K. Merton monumentális szociológiai műve, mely az alapvető elméleti és módszertani kérdések mellett — azokkal szerves egységben — néhány kulcsfontosságú szociológiai problémát is kimerítően feldolgoz. Ha a szociológia és a szociálpszichológia közé vizesárok mélységű válaszvonal lenne vonható, akkor is megérdemelné ez a mű a figyelmet, mert gondolatainak világos kifejtése, logikus rendje, a szerző tudományos etikája, néhol ironikus, néhol filologizálóan aggályos, de sehol nem pongyola nyelve (melyet Berényi Gábor kitűnően ad vissza magyarul), egyszóval formai sajátosságai okán is mintaképül szolgálhat mindenféle társadalomtudomány számára. A szociálpszichológia esetében azonban az érdeklődésnek tartalmi indokai is vannak. Mindkét tudomány ugyanazon terepen vizsgálódik, s ha látószögük, vizsgálódásuk szeglete más is, mélyreható — mondhatnánk testvéri — kapcsolat fűzi össze őket.

Merton nem tartozik az olyan szociológusok közé, akik tagadnák e rokonságot, sőt ahol lehet, példáit pszichológiai, szociálpszichológiai összefüggésekből meríti, s kifejezetten szociológiai jellegű okfejtéseinek szálait sem varrja el — inkább nyitva hagyja — a szociálpszichológiai jellegű továbbgondolást illetően. És ha a szociálpszichológus elfogadja Merton felé nyújtott kezét, és leküzd — testvérek között nem szokatlan — kisebbségi komplexusát, el kell ismerje, hogy többet kap e mű anyagából, mint amennyivel gyarapíthatja. Bár Merton gyakran utal kora (századunk közbülső harmada) szociológiájának serdületlenségére, az általa diagnosztizált történeti és elméleti gondok, s még inkább a leküzdésük irányába tett, valós eredményekkel járó erőfeszítések azt mutatják, hogy éppen Merton (és mellette az amerikai szociológia nagy névre szert tett és névtelen mesterei) munkássága nyomán, a szociológia sikeresen kilábolt serülőkorából. Merton műve azt a benyomást erősíti meg a szociálpszichológusban, hogy van mit tanulnia a szociológusoktól, s nemcsak tárgyaik olykori érintkezése okán, hanem azért is, mert a szociológia sok tekintetben már túljutott azokon a zavarokon, melyek a szociálpszichológiát még mindig béklyózzák. Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy a szociálpszichológia „vonatkoztatási csoportja”, vagyis példaképe, összehasonlítási alapja lehet a szociológia.

A kisebb testvér persze mindig hajlamos az eszményiesítésre. Ha irigy, féltékeny, akkor leértékel, míg ha a csodálat fűti, akkor fölértékel. A szociálpszichológia „helyzettudata” szerencsére éppen megérett arra, hogy mindkét típusú elfogultságtól mentesen mérhesse föl „vonatkoztatási csoportját”, s anélkül tanuljon tőle, hogy saját identitását elveszítené. A vonatkoztatási csoportról beszélve Merton kiemeli, hogy csak akkor képez vonzerőt, ha áttekinthető, azaz ha felfedi titkait, nem mutatja másnak magát mint ami. E mű sok erénye közül számomra a legrokonszenvesebb az áttekinthetősége. Attól tűnik annyira erősnek és magabiztosnak, hogy a kritikus pontokon sehol nem kendőzi el fogyatékoságait, a szociológia tudományát olyannak mutatja, amilyen a valóságban. Nem eszményesíti, goffmani kifejezéssel élve, nem „prezentálja” magát, ha-

nem a középkori nagy szépműves mesterek módjára, műhelyébe vezet. Nem titkolja el a folyamatot, hogy az eredményt még tökéletesebbnek mutassa. Merton a gondolat távolról sem szeplőtelen fogantatásának pillanatától kezdve az elkészült elméleti építményig minden mozzanatba beavat, ha valahol hézag, holtpon, befejezetlenség mutatkozik, őszintén bevallja, majd egy újabb fejezetben problémájának megint csak neki-fut. És a könyv vezető témái, az anómia-jelenség, a bürokratikus szervezet, a vonatkoztatási csoport szerint történő viselkedés kapcsán felhozott magyarázatok mind azt mutatják, hogy ez a magabiztos szerénység tartós és szilárd alapzatot eredményez a társadalom szociológiai elmélete számára.

Ha csak ezt a tudományos etikát tanítaná a mű, már az sem lenne kevés. De a szociálpszichológia, mint a szociológia testvértudománya jóval mélyebb szintjeit is kiaknáhatja Merton könyvének. Elsőként a tanulságokban bővelkedő *metodológiai* szintet említjük. Pataki Ferenc, a kortárs szociálpszichológia reprezentatív panorámájáról írva, „a tudomány világos 'öndefinálásának', ismeretanyaga homogenizálásának nyomasztóan megoldatlan elméleti, metodológiai és rendszertani dilemmáiban, valamint az elméletképzés irányát és természetét illető bizonytalanságokban” jelöli meg a szociálpszichológia „*legkritikusabb*” pontjait (PATAKI, 1976). E tünettár további lényeges eleme az, hogy „a szociálpszichológiai kutatási eredmények 'halandósága és sterilitása' meglehetősen nagy; hiányzik a folyamatos és szerves (kumulatív) ismeretfelhalmozás, amely pedig minden tudomány érettségének biztos mércéje” (PATAKI i.m. 47. o. — értelmezi ISRAEL és TAJFEL 1972-es művét).

Nos nézzük meg, Merton miként vezeti ki a szociológiát e minden koraállapotú tudományra jellemző „egyiptomi rabságból”. A könyv első fejezeteiben tudatosítja az ismeretfelhalmozással kapcsolatos gondokat a szociológiában. Nyilván a szociálpszichológiára is ugyanúgy áll a gondolatok folyamatosságának vagy megszakított, újrafelfedezésekkel tarkított fejlődésének problémája. A találó kifejezéssel „előfutárkórnak” nevezett betegség, a „semmi nincs új a nap alatt” álbojcsessége az egyik véglet. A másik véglet pedig az eredetiskedés, az önhitt tudatlanságból adódó újrafelfedezés. Merton azonban nem elégszik meg a két pólus felrajzolásával, hanem arra int, hogy a tudományban mind a folyamatosság, mind a megszakítottság társadalmi feltételek következtében áll elő. A helyzetet bonyolítja, hogy a társadalomtudományi gondolatok immanens természetüknél fogva is hajlanak az „örök visszatérésre”. Avulásuk nem lineáris időrend függvénye, mivel „hálószerűen” kapcsolódnak egymáshoz, s ezért pusztán logikai szempontból nézve, szinte minden társadalomtudományos felismerésnek kimutatható valahol, valakinél egy „előzménye”, „megsejtése”, míg az amnéziás tudományos tudat számára az „újdonság” erőnek erejével való bizonyítása sem nehéz.

Merton, mint arra Kulcsár Kálmán a műhöz írt utószavában joggal utal — tudományozószociológusnak is kiváló. Azt állítja, hogy egy-egy gondolat, eszme régi avagy új voltának elismerése a szóban forgó tudomány társadalmi funkciójának is függvénye, azaz ha az adott tudomány részévé válik a társadalmi gyakorlatnak, az újdonság immár nem pusztán immanens tudományfejlődés következménye, hanem az iránta megnyilvánuló *társadalmi igény* követelménye is egyben. Másfelől a tudomány nem pusztán absztrakt módon felfogott társadalmi térben létezik, hanem mint *tevékenység* személyekhez, csoportokhoz, szociálpszichológiai mechanizmusokhoz kötött. Ebből vezeti le Merton az újdonsággal szemben szinte minden korban és minden társadalomban meg-

nyilvánuló „természetes ellenszenvet”, amit persze korántsem mitizál az emberi természet kiküszöbölhetetlen hibájaként, inkább csoportlélektani törvényszerűségként értelmezi. Eredetiség és források dialektikus egységeként frappáns módon éppen a marxizmus keletkezésének példáját hozza föl.

Hagyomány és újítás dilemmáját a tudomány oldaláról nézve, Merton a megoldást abban látja, hogy az elődök tisztelete az ő megfogalmazásaik kiterjesztésében és részletesebb kidolgozásában rejlik, s ennek alapja nem a spekuláció, hanem a felvetődő új problémák rendszeres kutatása. A holt mesterek munkáiból vett végérvényes passzusok vég nélküli idézgetésének terméketlenségére egyébként szociálpszichológiai problematikát hoz föl példaként, melyben a vonatkoztatási csoport jelenségére oly hosszú időn át vak szociológiát kárhoztatja: „James, Cooley és Mead előrelátásait a vonatkoztatási csoport elméletével kapcsolatban, több mint egy emberöltőn át, szinte teljesen elhanyagolták. Elgondolásait — főleg a szociológusok — nem valami új kezdetének fogták fel, hanem tulajdonképpen befejezésnek, amelyet unos-untalan idéztek, új példákat hozva az én meghasadására, a tükörkép-énre, a 'mások' jelentős gesztusaira adott reagálásokra és így tovább” (567. o.). Az „előfutárkórra”, a dogmatikus hagyományörzésre, és a meggondolatlan eredetieskedésre tucatjával lehetne szociálpszichológiai példákat említeni, és jó volna egyszer egy ilyen szempontú szociálpszichológia történetet kézbe venni. A helyzet nem reménytelen, hiszen Allport már megtette az első lépést a „filologizáló” szociálpszichológia történetétől való elszakadás útján (ALLPORT, 1968).

A serdületlenség összes többi tünete, az öndefiníciós zavar, a heterogén ismeretanyag, az elméletképzésbeli bizonytalanságok, egyenesen következnek a kumulativitás hiányából. Merton klasszicitásának egyik oka, hogy nem állt meg a diagnózisnál, hanem valóban ösvényt (ha nem is utat) nyitott kora szociológiai adattengerében, s az ösvény neve a „középszintű elmélet”. A középszintű elméletek szükségessége, létjogosultsága mellett érvelő mertoni sorok jóval meggyőzőbben hangzanak, mint a túlbuzgó apologeták leegyszerűsítő alkalmazásai (a szociálpszichológiában „mini-méretre” zsugorodott középszintű elméletek légiója bő példatárral szolgálhat erre). Merton nem tagadja elődeit, kik a középszintű elmélet fogalmának megalkotására ihlették (Platón, Bacon, Mill, Weber), de ez a fogalom végül is joggal tulajdonítható neki.

Különbséget tesz az „empirikus általánosítás” és a „középszintű elmélet” között. Míg az előbbi egy vagy két változó viszonyaiban megfigyelhető szabályszerűséget ír le, addig az utóbbi, egy sor, egymással logikai kapcsolatban álló feltevést tartalmaz, melyekből empirikusan ellenőrizhető hipotézisek vezethetők le. Szemére vethető ugyan, hogy sem a változók megfogalmazásának, sem az empirikus ellenőrizhetőségnek a kritériumait nem elemzi elég alaposan, s ilyen értelemben talán joggal illethető a pozitívizmus vádjával. Azonban kétségtelen, ha a kritika csak erre a mozzanatra szorítkozik, s célravezetőbb alternatívát nem kínál, akkor megbélyegző attitűdjével csak meddőségét álcázza.

A középszintű elmélet fogalma nem zárja ki az önmagára való reflektálást sem, s ha ezt megteszi, akkor úgy tűnik végérvényesen elméleti eszköze lesz a tapasztalati társadalomtudományoknak. Azzá is lett, mégpedig két oknál fogva, s Merton mindkét okot előre látta. A középszintű elméletek ugyanis természetüknél fogva antidogmatikusok, sokféle átfogó elméleti rendszerbe beilleszthetők, mivel azok általánosítási

szintje már korántsem oly valóságközele, hogy axiómáik közvetlenül következzenek a társadalmi valóság konkrét tényeiből. Másrészt a középszintű elméletek a gyakorlat síkján teszik lehetővé különböző konkrét makro- és mikroszociológiai problémák vizsgálatát, magyarázatát, s ha változnak a szóban forgó problémák, a középszintű elméletek kényszerűen velük kell változzanak. Nem társadalomelmélet helyett kínálja Merton a középszintű elméletet, hanem annak segédeszközeként, miközben ez az eszköz egyben ellenjavallat a pusztá adatszerzésre, vagy impresszionisztikus megfigyelésekre korlátozó „társadalomismerettel” szemben is.

Ha az elmélet középszintű is, alkalmazója legalább oly magas szinten képzett, alapos, művelt és kíváncsi kell legyen, mint maga Robert Merton. Műve voltaképpen a középszintű elmélet különböző alkalmazásaival foglalkozik; akár a devianciáról, akár a bürokratikus szervezetről vagy a vonatkoztatási csoportról szóló fejezeteket olvassuk, Merton szuverén gondolkodói teljesítménye, vérbeli társadalomtudós alkata lenyűgöző. De ahol a zseniális szót sem érezzük túlzásnak, az a manifeszt és a látens funkciók megkülönböztetéséről szóló, második fejezet. Az amerikai szociológia századunk középső harmadában kialakult reprezentatív strukturális-funkcionális irányzata ebben a fejezetben minden erényét kimutatja, s szinte teljesen nélküli azokat a joggal bírálható mozzanatokot, amelyeket a követők, apolegeták kezén eltorzult irányzat szolgált.

Példaszerű a fejezet kezdete, melyben Merton a funkció szót értelmezi. Itt nyer értelmet az a kétértelmű, voltaképpen negatív értékítéletet tartalmazó megjegyzése, amit az esszéisztikus nyelven író szociológiáról (persze ideérthetjük a hasonló jellegű szociálpszichológiai írásokat is) ír, kifogásolván a használt kifejezések pontatlanságait: amikor a szó többféle, különböző fogalmat jelöl, vagy amikor ugyanazt a fogalmat több szó jelöli, esetleg (ezt már a recenzens teszi hozzá a sorhoz) a szó az égvilágon semmit sem jelent. Kétértelműnek tűnt első olvasásra ez a megjegyzés, mert Merton nyelve egyáltalán nem bikkfanyelv. Ha kell sziporkázik, gúnyolódik, ironizál, s szövegének a feszes gondolati anyag a tenger nyugalmát árasztó ritmust ad. Abból viszont nem enged — s a *funkció* szó szemantikai színképének bemutatásával ezt meggyőzően be is bizonyítja —, hogy egyértelmű, a tudományos nyilvánosság konszenzusát nélkülöző szókészlet nélkül, reménytelen feladat szociológiai szöveget írni. A szociálpszichológiában uralkodó szemantikai káoszra gondolva nyomban beláthatjuk, hogy mennyire életbevágó fontosságú ez a látszólag pusztán nyelvészeti szempont. S Merton szövege a legjobb példa arra, hogy az eleven, színes — horribile dictu — esszéisztikus stílus nincs ellentétben a szabatosséggal, a logikai világossággal.

Funkció nincs struktúra nélkül, s a funkcionális szempontú vizsgálat haszna, hogy a struktúráról rángatja le a leplet. Marxi gondolat, miszerint „a tudatos motívumok nem azonosak az objektív következményekkel”, s ez nemcsak személyek, hanem szervezetek esetében is igaz. Amennyiben a struktúra — funkció fogalom párt középszintű elméletképző eszköznek tekintjük, s nem terjesztjük ki az egész társadalomra, jogosnak tűnik Merton igénye, hogy ez az eszköz önmagában ne legyen sem konzervatív, sem haladó ideológia hordozója. De mint minden eszköz, felhasználható konzervatív ideológiai célok igazolására éppúgy, mint haladó értékek jegyében.

Weber nyomdokán haladva, de „a felvetődő új problémák rendszeres kutatása” tapasztalatai birtokában nyúl Merton a társadalomban feltalálható szervezeti struktúrák funkcionális elemzéséhez. A Weber szerint olyannyira célracionális szervezeti mű-

ködésben, a manifeszt és a látens funkciók különválasztásának jóvoltából Merton ki tudja mutatni a céltalanságot és az irracionálisitást. Különös jelentősége van a mertoni szervezetszociológia e szempontjainak nálunk, ahol életünk jelentős hányadát különböző szervezetek hatókörében éljük le, s voltaképp védtelenek vagyunk, ha egy-egy társadalmi szükséglet kielégítésére hivatott szervezet (legyen az akár a Patyolat, akár a mozihálózat) a maga diszfunkcionális működését nyíltan tagadja vagy ellenkezésképp értékeli mint mi, az érintettek.

Mindazonáltal nem nélkülözi a funkcionális elemzés létjogosultsága a szélesebben vett társadalomelméleti jelentőséget sem. Távrolról sem a véletlen határozza meg, hogy miféle „funkciók” ellátása szükséges egy társadalomban. Szét lehet ugyan zúzni a nem kívánatosnak tűnő funkciók ellátására szolgáló struktúrákat, de maguk a funkciók — esetleg más struktúrák látens diszfunkcióként — továbbra is elevenek maradnak, sőt éppen lappangó voltukban szívósabban élhetnek tovább, mint ha napvilágon maradtak volna, hiszen ha valaki nem akarja, akkor így nem kell, hogy észrevegye őket. Napjaink gazdasági életének „első” és „második” szektorai bő tanulságokat tartogatnak a társadalomban objektív szükségszerűséggel felmerülő funkciók manifeszt és látens változataival kapcsolatban.

A szociálpszichológus számára felmérhetetlenül fontos a strukturális—funkcionális szempontok mérlegelése, hiszen az emberi viselkedést vezérlő interszubjektíve teremtetett, autonóm erők szerepét a mostanában divatos fenomenológiai irányok hajlamosak eltúlozni. Absztrakt formatanná oldódik ezáltal az emberi kapcsolatok távrolról sem *csak* grammatikai természetű világa. Jogos ez a fenomenológiai irány mindaddig, amíg az emberi kapcsolatokban csupán strukturális meghatározottságukat látják, míg a viselkedést terelő szerepekben csupán szociológiai kényszerzubbonyok leírásaira ismerünk. A szervezetek és az általuk szolgált manifeszt és látens funkciók szociológiai elmélete azonban csak dogmatizált változataiban zárja ki a szociálpszichológiai szempontok érvényesítését, s arra ingerli a szociálpszichológusokat, hogy túlzásra túlzással reagáljanak. Merton elméletében a szociálpszichológiai jelenségeknek megvan a maguk — sokszor üresen hagyott — helye: autonómiájukon nem esik csorba, ám egyúttal eme autonómia viszonylagossága, objektív keretek által való meghatározottsága is kiderül. Sokszor az a helyzet, hogy a szociálpszichológiai jelenségek a látens funkciók medrébe terelődnek, s emiatt nem kapnak kellő figyelmet sem a szociológia sem a társadalom oldaláról. Napvilágra kerülve azonban mélyreható — a struktúrákat is megbolygató — változások kiindulópontjai lehetnek. Ebből a szempontból nagyon nagy jelentőségű, amit Merton a Hawthorne-i kísérletek eredményeiről ír, hiszen a „human relations” iskola távrolról sem akadémikus ismeretanyag, hanem nagy hatású vállalati szervezőelv lett azóta.

Merton másik klasszikus teljesítménye, anómiakonceptiója, mely szintén egy nagy előd munkásságát folytatja, új problémák felvetése révén, akár csak a szervezet-szociológiai koncepció esetében láttuk. Az ihlető Durkheim, akinek az öngyilkosságról írt, merészen szociológiai irányultságú műve, a szociológiai köztudat ma is szerves alkotórésze. Merton anómiafogalma azonban szélesebb, voltaképpen mindenfajta társadalmi deviancia magyarázatára alkalmas. Az anómia középszintű elméletében a társadalom megzavarodott önszabályozása áll középpontban, amikor a célok és az elérésük-höz szükséges eszközök ellentmondásba kerülnek. Nem vitatható, hogy ez a koncep-

ció egyszer és mindenkorra kihúzta a devianciák individuálpszichológiai értelmezése alól a talajt, pontosabban az ilyen értelmezések érvényét igen erősen leszűkítette. S mivel a társadalmi célok, és az elérésükre szolgáló eszközök nem természeti jellegűek, nem is a véletlen művei, hanem a társadalmi gyakorlatban öltének testet, Merton elmélete alapján megnyílt az út valóban hatékony kezelésük felé. Hogy e kezelés inkább lehetőség mint valóság, az jórészt azon múlik, hogy az anómia társadalmi meghatározottsága *szociálpszichológiai áttételeződésekkel* értendő. Az egyes csoportok, szubkultúrák az anómiás egyént részint megtámogatják, igazolják, eltérését a „normálistól” pozitívan csatolják számára vissza. Másrészt az anómiás jelenségek kezelésével foglalkozó társadalmi szervezetek – megint egy rejtett, szociálpszichológiai természetű funkció –, akarva nem akarva, maguk is közrejátszanak az anómiás jelenségek újratermelődésében, hiszen „címkeket” gyártanak, hivatalos jóváhagyással mintegy véglegesítik az „anómiás karriert”, mely sors ráadásul társadalmilag igencsak egyenlőtlenül éri az érintettek körét, igen felemás módon sújtva áldozataira. Anómiás élet és anómiás címke egysége a címke jóvoltából is bekövetkezhet, másrészt címke hiányában, megfelelő óvszerek birtokában sokan megbújhatnak a konform többségében. Az alkoholizmus, a bűnözés, az elmebetegségek, Merton gondolati anyagának lezárulását követően végzett újabb vizsgálatai, nyomatékosan hangsúlyozzák e rejtett funkciók „kemény” szociológiai tényekké való átalakulásának mechanizmusát. Nincs arról szó, hogy a mertoni anómiaelmélet ne volna helyes. E példával pusztán arra kívántunk utalni, hogy az elmélet által x-nek tekintett tényezőt a szociálpszichológiai szint figyelembevételével, milyen termékenyen tudta tartalommal kitölteni.

Az anómiaelméletben kifejtetlen szociálpszichológiai tényező teljes nyíltsággal jelenik meg Merton harmadik nagy hatású elméletében, melyet a vonatkoztatási csoport viselkedése elméletének nevez a szociálpszichológia. (Az adott keretek között nem foglalkozhatunk az ugyancsak jelentős bürokratikus személyiségelmélettel, s a magyar kiadásból sajnálatosan kimaradt önmagukat beteljesítő jóslatokkal.) Az anómiaelmélet és vonatkoztatási csoport viselkedés elmélete között Lewin igényszintre vonatkozó fejtegetései képezik a kapcsolatot. (A fordító egyetlen komoly melléfogása, hogy a „level of aspiration” fordulatot „törekvés szint”-nek fordítja, ellentétben a bevett magyar „igényszint” kifejezéssel.) A társadalmi célok ugyanis interiorizálódván igényekként jelennek meg, s amint arra Lewin és iskolája (például Festinger, Deutsch, Schachter) rámutatott, az igények javarészt csoportdinamikai folyamatok révén fogalmazódnak meg az emberekben.

Merton példászerűen alkalmazza ezt az eredendően szociálpszichológiai elméletet szociológiai folyamatokra, nagyszerűen újraelemezve Stouffer és munkatársai hatalmas vizsgálati anyagát, a második világháborúban küzdő amerikai katonákról. Merton segítségével az attitűdkérdésekre kapott válaszok mögöttes tartományába pillanthatunk be. Az előléptetésekkel kapcsolatos attitűdök elemzése, a viszonylagos megfosztottság érzését állítja elénk, mint összehasonlítási folyamatok termékét. A harccal, a háborúval kapcsolatos attitűdök elemzése pedig, a tagsági és a vonatkoztatási csoportok eltérő hatásmechanizmusát világítja meg. A vonatkoztatási csoportok problémakörét másodjára felvető fejezetben, Merton nagyszabású kísérletet tesz a csoportdinamikai ismeretanyag beépítésére a szociológiai elméletbe. A szociálpszichológiai tájékozottságú olvasó talán ezt az egy fejezetet itéli terjengősnek, a mű feszes logikai rendjét megbontó kitérőnek,

mivel a vonatkoztatási csoport — bármennyire is kitüntetett és fontos vizsgálódási tárgy — elméletileg nem tűnik alkalmasnak csoportlélektani ismeretek integrálására. A 70-es évek szociálpszichológiája azt mutatja, hogy eme integráló szerepkör sokkal inkább a társadalmi kategorizáció elméletétől várható, már ami a klasszikus csoportlélektani ismereteket illeti — ideértve a vonatkoztatási csoporttal kapcsolatosan végzett vizsgálatok eredményeit is —, míg az újabb csoportlélektani vizsgálódások súlypontjának a közvetlen emberi kommunikációelmélet ígérkezik. Mindenképp külön fejezetet érdemelt volna a társadalmi szerepek elmélete, melynek kidolgozásában Merton a 40-es években oroszlanrészt vállalt. A vonatkoztatási csoport viselkedés és a szerepviselkedés közötti kapcsolat persze nem vitatható, de a szerep-probléma alapvetőbbnek tűnik annál, hogy a vonatkoztatási csoport viselkedéseméletének részeként lehetne kezelni.

E kritikai megjegyzések nem jelentik a szóban forgó fejezet anyagának a bírálását, inkább az elemzőmódra vonatkoznak. Az egyes alfejezetek láthatóan a *gondolkodási folyamatot* mutatják, és ez Merton maszknélküliségével, műhelyének nyitottságával egyáltalán nincs ellentétben. Minden alfejezet telis-tele van izgalmas kérdésekkel, hipotézisekkel.

Hálásak lehetünk a Társadalomtudományi Könyvtár szerkesztőinek, hogy kezünkbe adták Merton iskolateremtő művét. E könyv nem monográfia, nem „végérvényes passzusok” gyűjteménye, hanem az eleven, nyugtalan, a valósággal együtt változó szociológiai gondolkodás dokumentuma, mely a végtelenbe ívelő számsor önkényesen megszakított végességével ér véget. Tartós szövésű fogalmi hálót kínál minden társadalomtudományi ágának, de a legtöbbet — a szociológuson kívül — a szociálpszichológus tanulhat belőle. S ki tudja, talán egyszer eljön az idő, amikor a tanítvány meghaladja mesterét.

Irodalom

- ALLPORT, G. W., 1968, The historical background of modern social psychology, In: LINDZEY, G., ARONSON, E. (eds.), *Handbook of Social Psychology*, Vol. 1, Addison-Wesley, Cambridge, 1–81.
- PATAKI Ferenc, 1976, *Utak és választak a mai szociálpszichológiában*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ISRAEL, I., TAJFEL, H. (eds.), 1972, *The context of social psychology. A critical assesment*, Academic Press, New York, London.

Csepeli György
ELTE Szociológiai Tanszék